

AKP'den işçi sınıfına: “Kusura bakma arkadaş...”

Mustafa Kemal Coşkun

Klasik bir burjuva partisi, farklı sermaye temsilcilerinin ve siyasi eğilimlerin ne ölçüde rekabet ettiğine, çekiştiğine ve iktidar bloku içerisindeki sermaye fraksiyonlarının ihtiyaçlarına ne tür yanıtlar ürettiğine göre belirlenir. Bu anlamda siyasal ve ekonomik sistemin üzerinde yükseldiği temeller (örneğin ister başkanlık isterse parlamenter sistem olsun) sermaye birikiminden, sermaye sınıflarından ve sınıf mücadelesinden bağımsız değildir. Yani her türlü otoriter ya da demokratik yönetim, yönetenlerin kişisel keyfine göre değil, sermaye birikim rejiminin yapısal niteliğine göre tercih edilir ve burjuva partileri bu tercihin uygulama araçlarından başka bir şey değildir.

Ancak bu analiz, elbette üretim tarzı düzeyinde yapıldığından, en soyut düzeyde bütün burjuva partilerinin şu ya da bu biçimde kapitalist sistemin sürekliliğine ve genel anlamda burjuvazinin çıkarlarına hizmet ettiği/edeceği sonucuna ulaşmamız için yeterlidir. Ama bu, burjuva partileri arasındaki farkları görmemizi engellememelidir. Nitekim, analiz düzeyini soyut üretim tarzı düzeyinden daha somut toplumsal formasyon ve sınıf ilişkileri düzeyine çektiğimizde burjuva partilerinin birbirlerinden farklılıklarını da görmeye başlarız. Artık burada belirleyici olan şey, bir burjuva partisinin burjuva sınıfının hangi fraksiyonunun iktidarını temsil ettiği,

çıkarlarını savunduğu ve burjuva sınıfının hangi fraksiyonunun ideolojisini toplumda egemen kılmaya çalıştığıdır. Bu çerçevede ele alındığında her bir burjuva partisi iktidarının özgün özelliklerini anlamak kolaylaşır ve bizi her burjuva partisini birbirinin tıpatıp aynısıymış gibi düşünmekten kurtardığı gibi, bu partiler arasındaki çatışmaları da görmemizi sağlar. Bu birinci nokta.

İkincisi, Türkiye işçi sınıfı, 1980 darbesinden itibaren pek çok mevzi kaybına uğradı. Sınıf hareketinin ve solun zayıflığının bir sonucu olarak yaşanan bu geri çekilme ve mevzi kaybı, kazanılmış hakların daha fazla gasp edilmesini ve örgütlülüğün her geçen gün erozyona uğramasını da beraberinde getirdi. Bu geri çekilmenin kendi içinde evrelerinin olduğunu belirtmek gerekir, ancak 17 yıllık AKP iktidarının, işçi sınıfına yönelik kapitalist saldırılar bağlamında özel bir döneme tekabül ettiğini vurgulayalım. Bu koşullarda neoliberalizm ile birlikte emek ve sermaye arasındaki güç ilişkilerinde yaşanan büyük dengesizlik AKP iktidarı ile birlikte giderek daha fazla derinleşmiştir. Bunun işçi ve emekçiler açısından ne anlama geldiğini aşağıda göreceğiz.

Geçmeden önce yukarıda söylediğimizle bağlantılı olan bir noktayı sadece sosyalistlere uyarı mahiyetinde belirtmeyi yararlı görüyoruz. Yukarıda vurguladığımız gibi elbette ki burjuva partilerinin birbirlerinden farklı ve kendilerini özgün kılan yanları vardır, lakin bu, bir burjuva partisinden “kurtulmanın” yolunun başka bir burjuva partisini desteklemek olduğu anlamına gelmemelidir. Ya da şöyle de söylenebilir: Bu yolla iktidardaki burjuva partisinden kurtulabilirsiniz ama burjuva iktidarından kurtulamazsınız, olsa olsa burjuva sınıfının başka bir fraksiyonunun temsilcisini iktidara getirmiş olursunuz. Bu yazıda konumuz bu olmadığı için bu konuyu başka bir yazıya bırakalım.

AKP'nin özgünlüğü

Bugüne kadarki burjuva iktidarlarından farklı olarak AKP'nin özgünlüğü, başka birçok şeyin yanı sıra, konumuz açısından iki noktada yatıyor. Bunlardan birincisi ve konumuz açısından daha ikincil olanı, AKP döneminde İslamcı burjuvazinin **toplumsal artık değerden pay almasını kolaylaştıran** değişimdir. Örneğin, 2003-2007 yılları arasında cirosunu en çok artıran şirketler arasında MÜSİAD ve TUSKON üyesi bir dizi şirketin olağanüstü büyüme oranları yakaladıkları görülür.¹ Dolayısıyla İslamcı burjuvazinin, büyük sermayenin gördüğü desteğin kendilerine döndürülmesi beklentisi aslında 12 Eylül darbesi ve Özal² dönemiyle başlamışsa

1 Kurtar Tanyılmaz, “Türkiye burjuvazisinde derin çatlak”, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, der. N. Balkan, E. Balkan, A. Öncü, İstanbul, 2013, Yordam Kitap, s. 173.

2 Nitekim bu dönemde Nurcular Anavatan Partisi'ne ve serbest piyasa ekonomisine destek veriyorlardı. İslamcı kesimler, daha neoliberalizmin bu ilk aşamasında, devletin ekonomiden çekilirken bıraktığı alanları doldurmak için çabalıyorlardı. Ancak asıl desteği ve siyasal gücü AKP döneminde

da, gerçek bir siyasal desteği asıl olarak AKP döneminde bulmuştur. Devletin sermaye birikimi açısından oynadığı rol değişmemekle birlikte destekleyici rolü şimdi artık başka çevreler, başka sermayedarlar için kullanılmaktadır. Böylece devleti yönetmekle sorumlu sınıf kesiminin yanına sınıfın bir başka kesimi daha yerleşti. Bu yeni sınıf, artık Kemalist, seküler, modernist bir ideolojiye sahip olan sınıf kesimlerinden değil, siyasal İslam'ın içinden geliyor. Bu değişimin sürekliliğinin sağlanabilmesi için de eğitim sistemi, siyasal sistem, hukuk sistemi vb. yeniden şekillendirildi.

Konumuz açısından daha doğrudan önemi olan ve bu yazıda asıl olarak üzerinde duracağımız ikinci nokta, AKP'nin, bugüne kadarki burjuva iktidarlarından farklı olarak, bir taraftan hem işçileşmeyi artırıp hem de işçi sınıfını giderek daha fazla yoksullaştırırken, diğer taraftan işçi sınıfını ve en azından önemli oranda işçi örgütünü daha fazla burjuva çıkarlarına bağlayabilmesinde, hatta doğrudan kendisine bağlı işçi örgütlenmeleri oluşturmasında yatıyor. Son Toplu İş Sözleşmesi görüşmelerinde Türk-İş Başkanı Ergün Atalay'ın iktidarın önerilerini kabul ettikten sonraki "Uzasa işi karıştıracamız. En azından kapattım böyle" sözleri hatırlanırsa ne anlatmaya çalıştığımız daha kolay anlaşılır sanırsınız.³

Bu yazıda yukarıda vurguladığımız ikinci noktayı merkeze alıp, 2002 yılında iktidara gelen AKP'nin işçi sınıfına ve emek örgütlerine yönelik politikalarını ele alacağız.

Sendikalaşma ve yandaş sendikalar

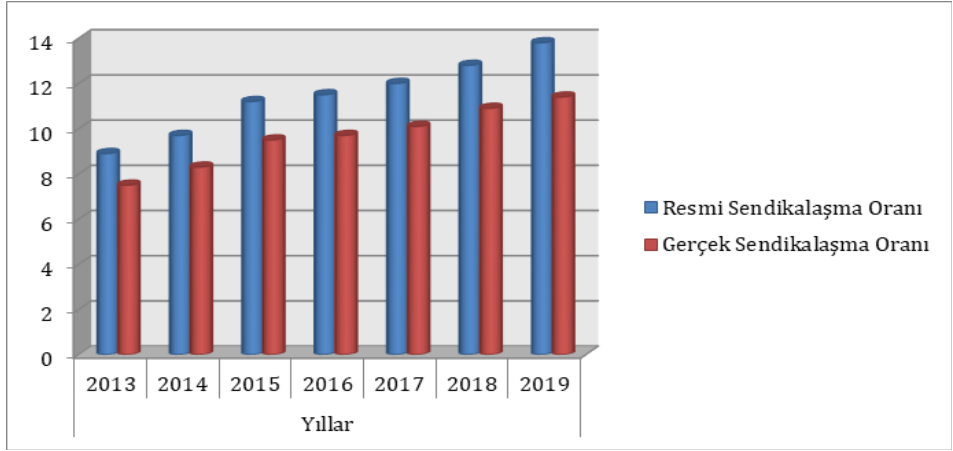
Özellikle 2010'dan sonra Türkiye'de sendikalaşma hem sayısal hem de oransal olarak artmıştır. Bunun birkaç nedeninden bahsetmek mümkün. Ancak en önemli nedeni, 2014 yılında çıkarılan ve özellikle kamu kurumlarında çalışan taşeron işçilerin sendikalaşmasını olanaklı kılan düzenlemedir. Bu düzenleme ile birlikte sendikalaşma oranı nicel olarak artmıştır. Aşağıdaki grafik bu artışları göstermektedir.

---

bulacaklardı.

3 Burada Türk-İş'in ve bağlı sendikaların AKP iktidarına doğrudan bağlı olduğunu söylemiyoruz. Ancak bu noktada Türk-İş gibi konfederasyonların hükümet ile siyasal bağlantılarına fazla bel bağladığımız söylemek daha doğru olur. Dolayısıyla Türk-İş'e bağlı TÜMTİS, Tektıda-İş, Petrol-İş gibi sendikaların bu süreçte önemli mücadeleler geliştirdiklerini göz ardı etmemek gerekir.

Grafik 1. 2013-2019 Arası Sendikalaşma Oranları

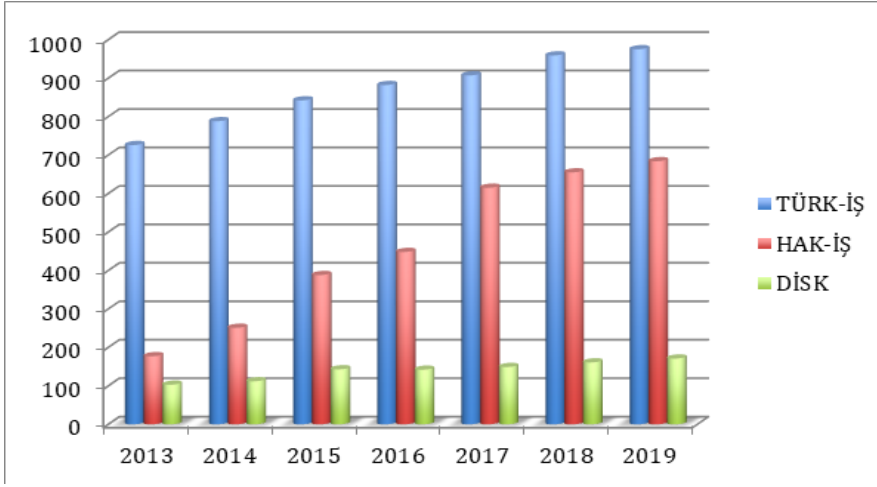
Kaynak: DİSK-AR, Sendikalaşma Araştırması, 2019.

Resmi sendikalaşma oranı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın kayıt dışı çalışan işçileri hesaba katmaması nedeniyle daha yüksek görünmektedir. Gerçek sendikalaşma oranı ise kayıt dışı ve toplu iş sözleşmesi dışındaki işçileri de kapsadığından oran daha düşüktür. Ancak her iki oran karşılaştırıldığında bile sendikalaşma oranının giderek yükseldiği görülüyor. Nitekim sendikalı işçi sayısı 2013-2019 arası dönemde 1 milyon 2 binden 1 milyon 859 bine yükselerek yüzde 86 civarında arttı. Aynı dönemde sigortalı işçi sayısının yüzde 23,2 ve toplam işçi sayısının ise yüzde 25 oranında arttığı düşünülecek olursa sendikalı işçi sayısındaki yüzde 86 düzeyindeki artış oldukça önemlidir. Yani altı yıl içinde 860 bine yakın işçinin sendika üyesi olduğunu söylemek mümkün.⁴

Ancak konumuz açısından bundan daha önemli bir gösterge, üç büyük konfederasyonun (Türk-İş, Hak-İş, DİSK) üye sayılarındaki değişimdir.

4 Aziz Çelik, "Sembiyotik ilişkiler ve otoriter korporatizm kışkıncında 2010'lu yıllarda Türkiye'de sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev eğilimleri", *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi* CEEİK 2018 özel sayısı, s. 46.

Grafik 2: Konfederasyonların Üye Sayıları, 2013-2019 (Bin kişi)

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan işkolu sendika üyeleri tebliğlerinden derlenmiştir.

Hak-İş konfederasyonuna bağlı sendikaların üye sayısındaki hızlı artışa dikkat edelim. Bu dönemde Hak-İş'e bağlı sendikaların öne çıkan bir mücadele grafiği ya da güçlü bir örgütlenme seferberliği gerçekleştirdiği yoktur. Dolayısıyla diğer konfederasyonlardaki artışa oranla Hak-İş'in üye sayısındaki hızlı artış olağan görülemez. Hak-İş'in kamu görevlileri ve iktidar tarafından korunup kollandığı da düşünülürse, bu artışın sadece iktidarla uyumlu sendikacılık yapmakla değil, aynı zamanda devletin, sermayenin, partinin ve emeğin işbirliği anlamında korporatist çalışma ilişkileriyle ilintili olarak anlamak gerekir.⁵ Bu anlamda AKP iktidarının kendisinden önceki burjuva partilerine göre özgün bir yanı (burada ele almamamıza rağmen farklı bir yasal statüsü olan ve kamu çalışanlarını örgütleyen sendikaları, özellikle Memur-Sen ve bu konfederasyonun üye sayısındaki hızlı artışı da düşünürsek), devlete, partiye ve sermayeye bağlı bir sendikal örgütlenme oluşturmadaki başarısıdır.

Yukarıda vurguladığımız korporatist eğilimi destekleyen başka verilere de bakmak gerek. Sendikaların üye sayılarında nicel olarak kayda değer bir artış olduğunu gördük. Ancak bu, fiilen sendikalaşmak, sendikal hakları kullanmak (toplu iş sözleşmesi, grev gibi) ve sendikal korumadan yararlanmak anlamına gelmiyor. Görünüşte yaşanan bu artışın arka planına bakmadan yapılacak değerlendirmeler eksik ve yanıltıcı olur. Şimdi bu arka plana bakalım.

⁵ Bkz. Çelik, a.g.e.

Sendikal hakların zayıflaması

Sendika üye sayılarının nicel olarak artışı sendikal hakların kullanıldığı anlamına gelmemektedir. Zira AKP iktidarının sendikal hakların kullanılmasının engellenmesine yönelik en önemli politikası grev erteleme ve yasaklamalardır. Bu işçi sınıfı düşmanlığını Erdoğan'ın grev ertelemelerini savunan konuşmalarında da görmek mümkün. Uluslararası Yatırımcılar Derneği'nin 12 Temmuz 2017'de düzenlediği toplantıda şunları söylemişti:

Olağanüstü hali biz iş dünyamız daha iyi çalışsın diye yapıyoruz. Soruyorum, iş dünyanızda herhangi bir sıkıntınız, aksamanız var mı? Biz göreve geldiğimizde OHAL vardı. Ama bütün fabrikalar grev tehdidi altındaydı. Hatırlayın o günleri. Şimdi böyle bir şey var mı? Tam aksine. Şimdi grev tehdidi olan yere biz OHAL'den istifadeyle anında müdahale ediyoruz. Diyoruz ki hayır, burada greve müsaade etmiyoruz, çünkü iş dünyamızı sarsamazsınız.⁶

Erdoğan bu cümlelerinden yaklaşık bir ay önce, 7 Haziran 2017 tarihinde MÜSİAD 24. Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada ise “Öyle ikide bir kalkacak hemen grev, bilmem ne... Kusura bakma arkadaş” diyerek açıkça greve tahammülü olmadığını ve grev ertelemelerinin sermayenin yararına yapıldığını ortaya koymuştu.

Gerçekten de Erdoğan, OHAL'den yararlanarak sermaye sınıfına verdiği sözde durmuştur. İktidara geldikleri günden itibaren toplam 16 grev ertelenmiş ve bunların 7'si OHAL döneminde gerçekleşmiştir. Bu anlamda darbecilere karşı ilan edildiği duyurulan OHAL, çalışma ve grev hakkını ortadan kaldıran bir uygulamaya dönüşmüştür. Bu fiilen yasaklanan grevlerden etkilenen işçi sayısı yaklaşık 193 bindir. Aynı zamanda 2016 yılında grev ertelemenin kapsamı genişletilmiş, “milli güvenlik ve genel sağlık” gerekçelerinin yanına “ekonomik ve finansal istikrarı” ve “şehir içi toplu taşıma hizmetlerini bozucu” olduğu düşünülen grevleri de yasaklama olanağına kavuşmuştur (DİSKAR.....).

Tablo 1: AKP İktidarı Döneminde Yasaklanan Grevler

Yıl	İşyeri	Gereke	Sendika
2003	Petlas	Milli Güvenlik	Petrol-İş
2003	Şişecam	Milli Güvenlik	Kristal-İş
2004	Şişecam	Genel Sağlık ve Milli Güvenlik	Kristal-İş
2004	Pirelli	Milli Güvenlik	Lastik-İş

⁶ <https://www.evrensel.net/haber/326078/erdogandan-itiraf-ohalle-grevlere-musaade-etmiyoruz>

2005	Erdemir	Milli Güvenlik	T. Maden-İş
2014	Şişecam	Milli Güvenlik	Kristal-İş
2014	Çayırhan Kömür	Genel Sağlık ve Milli Güvenlik	T. Maden-İş
2015	MESS Grup	Milli Güvenlik	Birleşik Metal
2017 (OHAL)	Asil Çelik	Milli Güvenlik	Birleşik Metal
2017 (OHAL)	EMİS Grup	Milli Güvenlik	Birleşik Metal
2017 (OHAL)	Akbank	Ekonomik ve Finansal İstikrar	Banksis
2017 (OHAL)	Şişecam	Milli Güvenlik	Kristal-İş
2017 (OHAL)	Mefar İlaç	Genel Sağlık	Petrol-İş
2018 (OHAL)	MESS Grup	Milli Güvenlik	Türk Metal, Birleşik Metal, Çelik-İş
2018 (OHAL)	Soda Kromsan	Milli Güvenlik	Petrol-İş
2019	İzban	Toplu Taşıma Hizmetlerini Bozucu	Demiryol-İş

Kaynak: DİSK-AR, Sendikalaşma Araştırması, 2019.

Grev yasaklamalarının grev eğilimini de etkilediğini söylemek yanlış olmaz. Grev eğilimi grev yoğunluğu ile ölçülür ve grev yoğunluğu her bin işçiye düşen grevde geçen işgünü sayısıdır.⁷ AKP iktidarı döneminde grev yoğunluğu ve buna bağlı olarak grev eğilimi de önemli bir düşüş yaşamıştır. 1985 yılında 75 olan grev yoğunluğu, 1991’de 1059’a yükselmiştir. 1995’te kamu grevlerinin de artışıyla birlikte 1097’ye çıkmasına rağmen 2000’li yıllarda önemli bir düşüş göstermiştir. 1985-2002 döneminde 334 olan grev yoğunluğu, AKP iktidarı döneminde (2003-

⁷ Ahmet Makal, *Grev, kuramlar ve uluslararası farklılıklar*, Ankara, V yayınları, 1987.

2017) 25'e gerilemiş, 2010-2017 ortalaması ise yıllık 11'e kadar düşmüştür.⁸

Sendikal hakların kullanılmasında karşılaşılan bir diğer engel, toplu iş sözleşmesinden yararlanma hakkının kısıtlanmasıdır. Yani sendikaların üye sayıları nicel olarak artsa bile, sendika üyesi işçilerin toplu iş sözleşmesinden yararlanma hakları giderek kısıtlanmaktadır. Nitekim Ocak 2019 tarihli bakanlık verilerine göre 1 milyon 859 bin işçi sendika üyesi olarak gözüktüğü de bunların 727 bini toplu iş sözleşmesi kapsamında değildir. Yani sendikalı işçilerin yüzde 39'u toplu iş sözleşmesi hakkından yararlanmamaktadır.⁹

Diğer taraftan özel sektörde sendikalaşma çok daha zorlaşmış, işverenlerin sendikalaşmayı engelleme becerileri büyük gelişme göstermiştir. Sendikal örgütlenmenin zayıflamasının başlıca nedenlerinden birisi de işverenlerin iktidarın da desteğiyle sendikasızlaştırma tekniklerinde epeyce uzmanlaşmasıdır. Konuya ilişkin Türk-İş tarafından yayınlanan bir rapor bu tekniklerin bir kısmını şöyle sıralamaktadır:¹⁰

İşçileri sendikalardan uzak tutmak için sendikaları ve sendikalaşmayı karalayan ideolojik söylemlere başvurma.

Akrabalık, hemşerilik gibi geleneksel ilişkileri kullanarak sendikalaşmanın işverene ihanet anlamına geldiğini öne sürerek, işçileri psikolojik olarak baskı altında tutma.

Sendikalaşma durumunda işten çıkarma ya da işyerini kapatma tehdidiyle işçilerin "işgüvencesi"ni baskı altında tutma.

İşçiler arasındaki siyasi görüş, inanç, etnik köken ve benzeri ayrımları kışkırtarak işçileri birbirine düşürme ve işçilerin ortak hareket etmesini engelleme.

İşçileri sendikalaşmadan vazgeçirmek için işçilere maaş dışı maddi yardım ve ödeme teklif etme.

Sendikalaşmaya öncülük eden işçileri işten çıkarma.

Sendikalaşmaya öncülük eden işçileri "ödünç iş ilişkisi" ile başka işyerlerine gönderme.

Sendikaya üye olan işçileri tümüyle ya da kısmen işten çıkarma.

Sendikalı işçileri işten çıkardıktan sonra yeni işçi olarak sendikanın yetkisini düşürme.

Sendikaya üye olan işçileri yıldırım için işçinin görev yerini değiştirme, işçiye daha zor iş verme ve işçiyi mesleki bilgisi ve yeterliliği dışındaki işleri yapmaya zorlama.

Taşeronlaştırmaya giderek sendikal örgütlülüğü dağıtma.

Bizzat işveren tarafından kurdurulan sendikalara işçileri üye yaparak, işçilerin

8 Çelik, a.g.e., s. 59.

9 DİSK-AR, *Sendikalaşma araştırması*, 2019.

10 Onur Bakır ve Deniz Akdoğan, "Türkiye'de Sendikalaşma ve Özel Sektörde Sendikal Örgütlenme", *Türk-İş Dergisi*, 2009, Sayı 383, s. 91-92.

sendika seçme özgürlüğünü engelleme.

İşçileri üye oldukları sendikadan, işverenlerle birlikte hareket eden işveren güdümlü sendikalara geçirme yoluyla işçilerin sendika seçme özgürlüğünü engelleme.

Sendikalaşma sürecinde direnişe geçen işçilerin direnişini polis, jandarma aracılığıyla veya adam tutarak kırma.

Mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini kullanarak, “kadının sendikayla işi olmaz” gibi söylemlerle, kadın işçileri sendikadan uzak tutmaya çalışma.

Özellikle organize sanayi bölgeleri, sanayi siteleri ve serbest bölgelerde işverenlerin birlikte hareket etmesi ve sendikalaşan ya da sendikalaşmaya meyilli olan işçiler hakkında “kara listeler” oluşturarak bu işçilerin aynı bölgedeki farklı işletmelerde iş bulmasını engelleme.

Sendikalaşma sürecinin yaşandığı işyerlerinde, çalışma saatlerini uzatma, ücretleri geciktirme, molaları kısaltma, molada verilen çayı kaldırma, servisleri kaldırma, öğle yemeği çıkarmama. İşçilerin gittiği camilerde, imamları devreye sokarak, sendikalaşmayı engellemek için vaaz verme ve telkinde bulundurma.

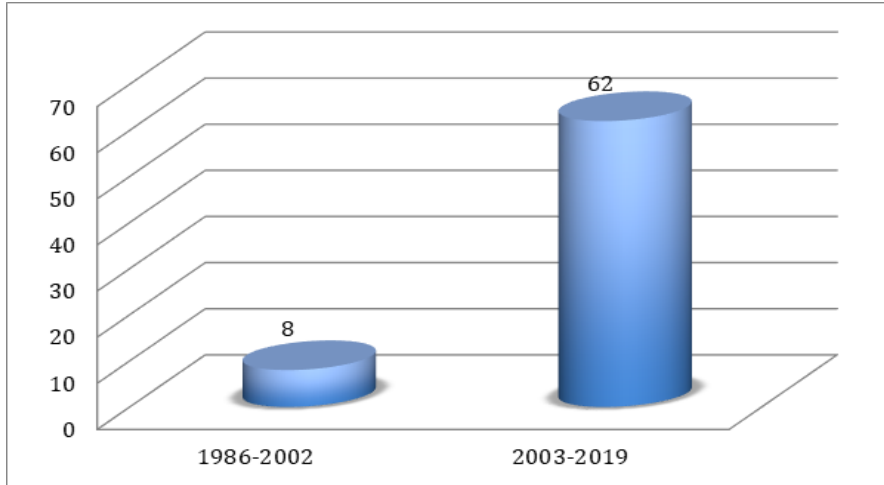
Özelleştirmeler ve taşeron işçilik

Bilindiği gibi kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve devletin ekonomiden çekilmesi furyası Özal döneminde başladı ve ondan sonra gelen iktidarlar tarafından da yükselen ya da alçalan ivmelerle devam ettirildi. Kamunun tasfiyesi, 1990’lı yıllarda gerek Anayasa Mahkemesi gerekse diğer yargı organlarından gelen bazı müdahaleler ve sendikaların itirazlarıyla istenen hızda gerçekleştirilemedi. Yani 12 Eylül’ün darbe anayasası bile özelleştirmeler önünde bazı engeller yaratmıştı. Ancak buradaki önemli bir farkı vurgulamak gerekir. AKP öncesi iktidarlar özelleştirme çabalarını verimsiz ve devlet kaynakları üzerinde yük olan kuruluşları elden çıkarmak gerektiğine vurgu yaparak meşrulaştırdılar. AKP iktidarı ise bunu, bir ekonomik felsefe olarak kamu işletmelerinin elden çıkarılmasına dayandırdı, hangi işletmenin verimli olup olmadığına ya da kâr edip etmediğine bakmaksızın.¹¹ Dolayısıyla AKP iktidarı özelleştirme ve kamunun tasfiyesinin şampiyonluğunu yaptı. Hem anayasa hem de bazı yasal düzenlemelerle özelleştirmelerin önündeki engellerin önemli bir kısmını kaldırdı. AKP döneminde yapılan özelleştirmelerin tüm özelleştirmeler içindeki payı yüzde 88 oldu.¹²AKP öncesi 8 milyar dolar özelleştirme yapılmışken, AKP iktidarında bu miktar 62 milyar dolara ulaştı.

11 Dilek Filizfidanoğlu, “2008 Özelleştirme yılı”, *Cumhuriyet Strateji*, 1 Ocak 2008.

12 DİSK-AR, *AKP döneminde emek*, 2018.

Grafik 3: Türkiye’de Özelleştirme, 1986-2019 (Milyar Dolar)

Kaynak: DİSK-AR, *AKP döneminde emek*, 2018.

Özelleştirme konusunda dikkat çekilmesi gereken başka bir nokta, kamu hizmetlerinin de özelleştirilmesinin AKP döneminde hız kazanmasıdır. Yani sadece kamu üretimi değil, başta sağlık ve eğitim olmak üzere bu alanlar da sermayenin değerlendirme alanı haline getirilmiştir. Bir örnek vermek gerekirse, 2001-2002 eğitim döneminde 1780 olan özel okul sayısı, 2018-2019 döneminde 12.809’a ulaştı.¹³ Dolayısıyla bir taraftan özel eğitim ve özel sağlık kurumları hızla çoğalırken, aynı zamanda kamu kurumları da ticarileşti ve kamu personeli ile yapılması zorunlu olan hizmetler, hizmet alımı ve taşeron sistemi yoluyla gerçekleştirilmeye başlandı.

Türkiye’de taşeronluk özellikle 2000’li yıllarda gündemimizde daha fazla yer almaya başladı. Söz konusu uygulama zaten inşaat sektöründe yaygın olarak görülüyordu. Hatta inşaat sektöründe hâkim çalışma biçimi taşerona iş vermektir. Nitekim özel sektör açısından taşeron işçi sayılarına bakıldığında inşaat sektörünün önceliğini görmek mümkün.

Ancak kamuda özellikle sağlık, eğitim, maden ve enerji sektörlerinde taşeron çalışma özellikle 2002 yılından itibaren sistematik olarak arttı. 2002 yılında kayıtlı taşeron işçi sayısı 387 binken bu sayı 2011’de 1 milyon 611 bine ulaştı. Taşeronlaştırma işverenlerin yasal yükümlülüklerden kurtulmak için başvurdukları bir çalışma biçimi olduğu için hem özel sektörde hem de kamuda daha fazla tercih edilmeye başlandı. Ayrıca tek tek sermayedarlar taşeron işçi çalıştırma yoluyla emeği düşük ücretle çalıştırarak artık değer oranını yukarı çekerken, kamuda da güvenceli çalışma yerine taşeron işçi istihdamıyla kamu personel harcamalarından kurtularak

¹³ <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>

yeni vergi konulmasından kurtulmakta, bölüşümden aldığı payı artırmaktadır.¹⁴ Bu durumun istihdam alanında esnek ve güvencesiz bir çalışma hayatını geliştirmeye yönelik siyasal tercihlerin bir yansıması olduğunu söylemek yanlış olmaz.¹⁵

Esneklik ve güvencesizlik

AKP iktidarı, güvencesiz ve esnek çalışmanın ideolojisinin ve hukuki yapısının kurumsallaştırıldığı bir dönemi temsil etmektedir. İktidara geldiğinin daha ilk yıllarında (2004) çıkardığı İş Yasası zaten esneklik temelli hükümler içeriyordu. Daha ileriki yıllarda, 2016 yılında işgücü piyasasında esnekliğin sağlanabilmesine yönelik olarak önemli düzenleyici adımlar da atıldı. 2016 yılında Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 6715 sayılı kanun ile esnek çalışma biçimlerinden tele çalışma ve evden çalışmayı kapsayan uzaktan çalışma biçimlerine olanak tanındı. Aynı düzenlemeyle özel istihdam bürolarına geçici iş ilişkisi kurma yetkisi verildi. Dolayısıyla hedeflenen şey, daha az iş güvencesi, işverene daha az mali yük, işçi çıkartmanın kolaylaştırılması ve özel istihdam bürolarının simsarlık yapmak üzere büyük bir işsizlik havuzuna sahip olmasından başka bir şey değildir.

AKP döneminde çıkarılan Ulusal İstihdam Stratejisi (UİS), esnek ve güvencesiz çalışmanın temellerini göstermesi açısından açık bir kaynaktır. UİS’e uyumlu olarak çıkarılan 2017-2019 Eylem Planınının 8. paragrafında, temel politika eksenlerinden biri, işgücü piyasasında güvence ve esnekliğin sağlanması olarak belirtilmiştir (s. 2).

Aynı eylem planında esnek çalışmanın zorunluluğu şöyle ifade edilmektedir:

Küreselleşme ve hızla gelişen teknolojik değişim; dünya ekonomisinde geniş kapsamlı bir yeniden yapılanmayla birlikte köklü değişikliklere sebep olmaktadır. Bu değişim, çalışma ilişkileri ve işgücü piyasalarını da derinden etkilemekte ve dönüştürmektedir. Özellikle son 20 yılda yaşanan ekonomik krizler ve yoğun rekabet ortamı da çalışma yaşamındaki katı düzenlemelerin terk edilmesine neden olmuş; ülkeler, firmalar ve işgücü değişime ve krizlere ayak uydurabilmek için klasik üretim ve çalışma biçimlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bütün bu gelişmeler; hem işletmeler hem de çalışanlar açısından esnek üretim ve esnek çalışmanın benimsenmesine zemin hazırlamıştır (s. 29, Paragraf 66).

İşte güvencesiz ve esnek çalışmanın ideolojisi budur: sadece işverenlerin değil işgücünün de esnek çalışmayı benimsemesi gerektiğinin vurgulanması. Dolayısıyla esnekliğin gerekçelendirilmesi konusunda AKP ve işverenlerin gerekçeleri aynıdır. Esnek çalışma gereksinimi, “bilgi teknolojilerinin değişimi”, “artan küresel reka-

14 Onur Ender Aslan, Kamu personel rejimi, TODAİE yayınları, Ankara, 2005, s. 412.

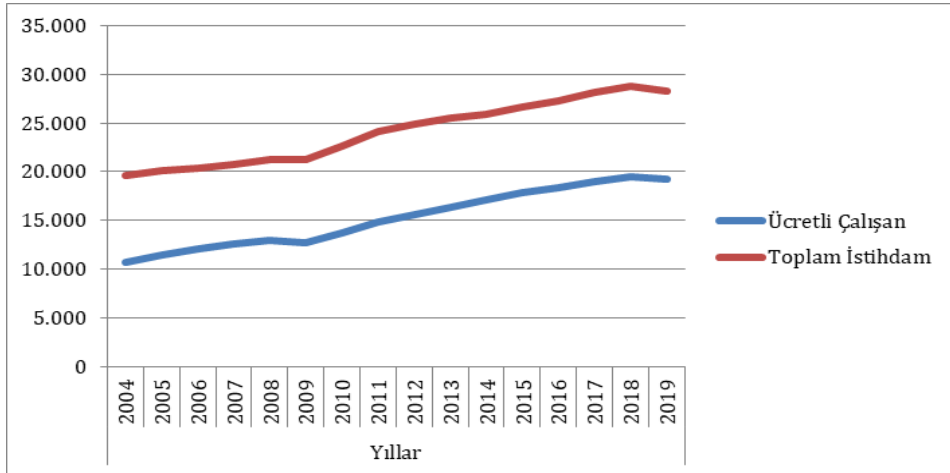
15 Serkan Öngel, “Türkiye’de taşeronlaşmanın boyutları”, *DİSK-AR Bülteni*, Kış 2014.

bet”, “değişen ekonomik şartlara uyum”, “işletmelerin rekabet gücünü artırmak” gibi nedenlerle açıklanmaktadır. Bu anlamda işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi AKP iktidarında öncelikli politika haline gelmiştir, elbette ki sermayenin bekası açısından.

İşçileşme ve işsizlik

Hem dünyada hem de Türkiye’de işçileşmenin giderek arttığını, nüfusun büyük bölümünün emeğini satarak geçinenlerden oluştuğunu daha önce belirtmiştik. Aşağıdaki grafik bunu çok açık biçimde göstermektedir.

Grafik 4: Türkiye’de Toplam İstihdam ve Ücretli Çalışan Oranı (2014-2019)

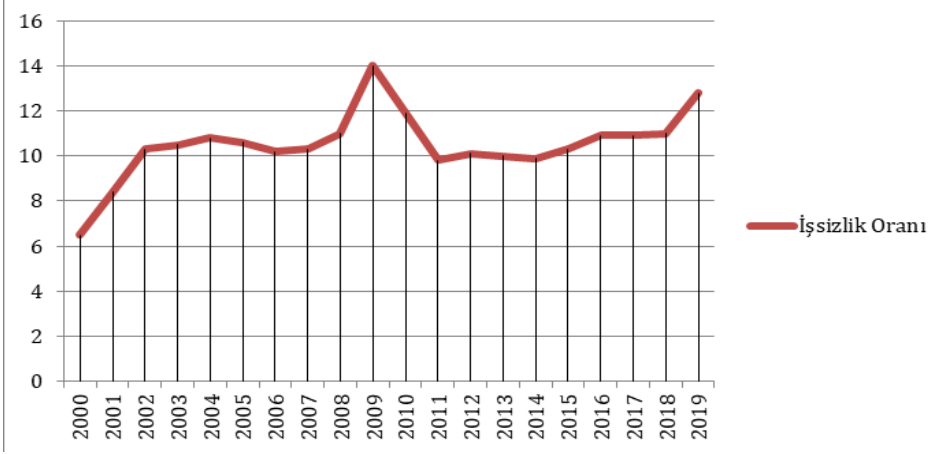

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistiklerinden derlenmiştir.

2004 yılında yaklaşık 20 milyon olan toplam istihdam içinde ücretli ve yevmiyeli çalışanların oranı yaklaşık bunun yarısıdır. 2019’a gelindiğinde ise toplam istihdam 30 milyona yaklaşırken ücretli ve yevmiyeli çalışanların sayısı da 20 milyon civarına yükseldi. Dolayısıyla 2000’li yılların başında toplumun yarısı emek gücünü satarak geçinirken, 2020 yılına yaklaştığımız dönemde ücretle geçinenlerin oranı tüm istihdamın üçte ikisi oldu. Bu oldukça radikal bir değişimdir ve hem toplumsal hem de politik sonuçlar doğurabilecek büyük bir işçileşme dalgasıdır.

Bir taraftan işçileşme artarken diğer taraftan 2002 sonrası ekonominin bütünü açısından işsizliğin de sürekli arttığı bir dönem olmuştur. Aşağıdaki grafik yıllara göre işsizlik oranlarını göstermektedir.

Grafik 5: Türkiye’de İşsizlik Oranı (2000-2019)

Kaynak: Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistiklerinden derlenmiştir.

Özetle, 2012 sonrası işsizlik oranlarında ciddi artışlar gözleniyor. 2009 yılında ekonomik krize bağlı olarak hızla artan işsizlik oranı bir yana bırakılsa bile 2019 yılına kadar işsizlik %10 ve üzerinde seyretmiştir. Bu durum ister istemez yedek işgücü ordusunu genişletti ve ücretler üzerinde rekabetçi bir baskı yarattı. Dolayısıyla emek gelirleri reel anlamda geriledi. 1999 yılı 100 kabul edilirse kişi başına reel ücret 2011 yılında aynı seviyede kaldı.¹⁶ Dolayısıyla, bir taraftan işçileşme artarken diğer taraftan işsizlik de artmakta, buna bağlı olarak da işgücüne katılan emekçilerin reel gelirleri düşmektedir. Bunun zorunlu sonucu yoksullaşmanın giderek artmasıdır.

Bu noktada akla, işçi ve emekçilerin neden hâlâ AKP’ye oy verdiği sorusu haklı olarak gelecektir. Aşağıda bu meseleyi kısaca tartışmaya çalışacağız.

İşçiler neden AKP’ye oy veriyor?

Öncelikle bir noktayı vurgulamak gerekir. İşyerlerinde yaşadıkları haksız ve hukuksuz uygulamalara işçi ve emekçilerin bütünüyle sessiz kaldığını düşünmek hata olur. Nitekim, 2015 yılında 1.116, 2016 yılında epey bir düşüş gösterse de 608,¹⁷

¹⁶ Serkan Öngel ve Kurtar Tanyılmaz, “Türkiye ekonomisinde küresel kriz karşısında sermayenin tepkisi: İşçilerin artan sömürüsü”, *DİSK-AR Bülteni*, Güz, 2013, s. 39.

¹⁷ Bu düşüşün muhtemelen en önemli sebebi 2015 yazında yapılan seçimlerin ardından ülkenin çatışmalı ve otoriter bir atmosfere sürüklenmesidir. Seçimden sonra çözüm süreci rafa kaldırılmış, Güneydoğuda çatışmalar başlamıştı. Suruç ve Ankara katliamı gibi kitle eylemlerine yönelik İŞİD saldırıları da bu dönemde gerçekleşmişti. Aynı zamanda 2016 Temmuz ayında gerçekleşen darbe girişimi ardından başlayan OHAL rejimi de göz önünde tutulursa sonraki dönemlerdeki düşüşün nedenleri daha açık olarak anlaşılır.

2017 yılında 607 ve 2018 yılında 642 işçi eylemi gerçekleşmiştir.¹⁸ Bu eylemlerin çoğunluğu işyeri bazlı eylemlerdir ve işçi çıkarılması, sendika üyeliği, ücretlerin ödenmemesi gibi sorunlara karşı gerçekleştirilmiştir.

Diğer taraftan bu eylemlere katılan işçiler de elbette mevcut iktidara oy vermiş/veriyor olabilirler. İşyerinde işverene karşı bir eyleme katılmak işçinin doğrudan politik bir bilinç edineceği anlamına gelmez. Yine de bir önceki bölümde aktardığımız işçi ve emekçiler açısından bütün olumsuz politikalara rağmen neden işçi ve emekçilerin hâlâ iktidara oy verdiğini tek başına bununla açıklamak olanaklı değildir.

Hegemonya, farklı ‘sınıf-ilişkili’ güçlerin belli bir sınıfın ‘siyasal, entelektüel ve moral liderliği’ altına çağrılması ve örgütlenmesini içerir. Buradaki kilit nokta, tikel çıkarlarla genel çıkarlar arasındaki çatışmalara çözüm getirebilecek özgül bir ‘hegemonik proje’ nin geliştirilmesidir.¹⁹ Bir hegemonya projesi ile genel olarak kabul edilmiş sermaye birikimi stratejisi arasında çok yakın bir ilişki vardır. Ticari, tarımsal, ithal ikameci, endüstriyel birikim stratejilerinden herhangi biri kendini diğerlerine dayatmış olsa bile sermayenin farklı grupları arasında bir uyum sağlanması, daha doğrusu sınıf içi uzlaşmanın sağlanması gereklidir ve bu da hegemonya projeleri ile gerçekleşebilir. Bu nedenle de, Jessop’un belirttiği gibi, hegemonya projeleri ekonomik ve ekonomi dışı siyasal, toplumsal, moral vb. faaliyetleri de kapsar. Ve bir hegemonya stratejisinin başarısı “uygun bir birikim stratejisi ile yakından bağlantılı olmasıyla” ilgilidir.²⁰ Bir birikim stratejisinin başarılı bir hegemonya projesi olabilmesi; (1) burjuvazinin farklı fraksiyonlarının birliğini sağlamasına, (2) alt sınıfların rızasını almasına ve (3) doğrudan sınıf ilişkilerinden kaynaklanmayan sorunları da bu projeye eklememesine bağlıdır. AKP’nin, iktidara geldiği andan itibaren yukarıdaki üç maddede de başarı sağladığını söylemek yanlış olmaz.

Özelleştirmeler, özellikle üretim sektöründe reel ücretlerin düşürülmesi, taşeronluk sisteminin yaygınlaşması, sermaye girişleri gibi uygulamalar burjuvazinin farklı fraksiyonlarını birleştirdi. Böylece İstanbul merkezli büyük burjuvazinin, küçük ve orta ölçekli işletme sahiplerinin, kentli Müslüman muhafazakârların desteğini aldı.²¹ Bu hiç sorunsuz gerçekleşti demiyoruz, zaman zaman burjuva sınıfının farklı fraksiyonları arasında çatışma ve mücadeleler oldu, ama bu, AKP’nin sınıf içi farklı çıkarları birbirine eklememesini engellemedi.

18 Veriler Emek Çalışmaları Topluluğunun raporlarından alınmıştır. Bkz. <https://emekcalisma.org/category/raporlar/>

19 Bob Jessop “Birikim Stratejileri, Devlet Biçimleri ve Hegemonya Projeleri”, *Devlet Tartışmaları* içinde, Simon Clarke (der.), (çev.: İbrahim Yıldız), Ütopya Yayınları. 2004: 210, Ankara.

20 Jessop, a.g.e. s. 211-214.

21 Faruk Ataay ve Ceren Kalfa, “Neoliberalizmin krizi ve AKP’nin yükselişi”, *Küreselleşme, kriz ve Türkiye’de neoliberal dönüşüm* içinde, N. Mütevellioğlu ve S. Sönmez (der.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

Diğer taraftan AKP, her ne kadar Gezi isyanıyla bir miktar zayıflamış olsa da, ideolojik ve siyasal taktikleri birbirine eklemleyerek işçi ve emekçi sınıflar arasında popüler bir zemin kazandı. Böylece neoliberal bir “sosyal politika” aracılığıyla özellikle işçi sınıfının örgütsüz ve enformel kesimlerinin, kırsal yoksulların rızasını almakta da başarılı oldu diyebiliriz. Buradaki sosyal politika değişik biçimlerde uygulandı: yeşil kart, nakdi ve aynı yardımlar, geçim yardımları, ders kitaplarının ücretsiz dağıtılması vb. Bu türden sosyal politikalar, Dünya Bankası tarafından geliştirilen yeni program aracılığıyla, yani çalışmaya dayalı yardım programları, sistemin dışladığı kesimlere yönelik olarak sosyal güvenlik reformları ve dini vakıfların kullanılması gibi yöntemlerle uygulandı. Yoksulluğun bütünüyle ortadan kaldırılması yerine sürdürülebilir olmasını amaçlayan bu programlar aracılığıyla tahakküm altındaki sınıfların rızasını almayı başardı.²² Öyle ki, aynı zamanda AB üyeliği, demokratikleşme, devlet müdahalesinin azaltılması vb. konularında yaygın medya araçları aracılığıyla müthiş bir ideolojik bombardıman yapıldı ve bu durum, maalesef, kimi durumlarda işçi sınıfını ve onların örgütlerini bile özelleştirmeyi savunur hale getirdi.

Aynı zamanda dindar muhafazakâr Türklerin ve Kürtlerin rızasını alma konusunda da başarılı olduğunu söylemek mümkün. Yani kimlik politikalarıyla ilgili meseleleri de hegemonya projesine eklemleyebildi. Dolayısıyla kimliklerinden dolayı kendilerini dışlanmış hisseden Türk ve Kürt muhafazakâr kesimleri kamusal hayatın her alanına dahil ederek onların rızasını aldı.

Bu yazıda bu üç unsura kısaca vurgu yaparak burada sonlandırıp, bu konuyu daha geniş bir yazının konusu yapacağız. Ancak burada işçi sınıfına ve sosyalistlere gelecek için bir yol çizmek amacıyla bir takım çıkarımlarda bulunacağız.

Sonuç yerine

Bu yazıda AKP döneminde emeğin ve işçi sınıfının durumunu birkaç boyutuyla ele almaya çalıştık. Asgari ücretten gelir dağılımına, sendikalaşmadan toplu pazarlık ve grev hakkına, istihdam ve işsizlikten taşeron çalışmaya kadar işçileri ilgilendiren pek çok konuda AKP döneminde yaşananlar somut verilerle irdelenmekte ve AKP’li yıllarda emeğin kayıpları gözler önüne serilmektedir.

Diğer taraftan bütün bu emek karşıtı politikalara rağmen işçi ve emekçilerin neden AKP’ye destek verdiklerini de kısaca açıklamaya çalıştık. Bu sonuç bölümünde sol ve sosyalistlerin politikalarına ilişkin birkaç noktaya dikkat çekmek isteriz.

Neredeyse bütün bir sol sendikaların krizinden, içine girdiği çıkmazdan bahsederken, kendilerinin içine girdiği çıkmaza kimse değinmemektedir. Yani, aslında yaşanan bir sendikal krizden çok sosyalistlerin krizidir ve sosyalistlerin önemli bir

²² Deniz Yıldırım, “AKP ve neoliberal popülizm”, *AKP kitabı: Bir dönüşümün bilançosu* içinde, İ. Uzel ve B. Duru içinde, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2009.

kısmı hâlâ bunun farkında değildir.

Şöyle ki, özellikle 80’li yıllardan itibaren sosyalistler, yaygınlaşan sivil toplumculuk ve sınıfları çapraz kesen kimlik politikalarından fazlasıyla etkilendi. Kimi kimlik ve kültür meselelerinin artık sınıf meselelerinden daha önemli olduğunu (Alain Touraine gibi), kimi daha da ileri giderek sınıfın da bir kimlik olduğunu (kendilerine otonomist Marksist diyen grupta olduğu gibi) savunanlar ortaya çıktı. Dolayısıyla bir çok sosyalist örgütün politikası, sınıf mücadeleleri ekseninde değil fakat sivil toplumculuk ve kimlik sorunları çerçevesinde şekillendi. Bunun zorunlu sonucu, “yetmez ama evet” demekten başka bir şey değildi elbette. Dolayısıyla sivil toplumculuk, sınıfları ortadan kaldırarak sosyalistleri bile sınıfsızlaştırdı, onlarda bile sınıf dışı bir bilinç ve ideoloji dünyası yarattı.²³

Dolayısıyla bu noktada söylenebilecek en önemli şey, sosyalistlerin tekrar sınıf politikalarına yönelmesinden başka bir şey değildir. Eğer böyle bir yönelim olursa, işçi ve emekçilerin AKP’ye verdiği rıza tersine dönebilir ve onları harekete geçirebilir.

---

23 Bunun sosyalistler üzerindeki etkisine yönelik oldukça açıklayıcı bir çalışma için Sungur Savran’ın *Devrimci Marksizm*’in bu sayısında yer alan Arap Devrimlerine ilişkin yazısına bakınız.